

УДК 94 (323.15) (321.74) «1933»

Т. Л. Кудрицька

Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького

«БАЛАСТ ПАРТІЇ»: СТАРОШВЕДИ У ПАРТІЙНІЙ ЧИСТЦІ КП(Б)У 1933 р.

Висвітлено епізод третьої партійної чистки 1933 р. у лавах КП(б)У середовища комуністів с. Старошведського. До наукового обігу введено документ, знайдений у фондах Державного архіву Херсонської області, який відображає даний процес. Ґрунтовна робота із фондами архіву свідчить про його унікальність, оскільки жодного аналогічного документа виявлено не було.

Ключові слова: партійна чистка, старошведи, кандидат КП(б)У, архівний документ.

Освещен эпизод третьей партийной чистки 1933 г. в рядах КП(б)У в среде коммунистов с. Старошведского. В научный оборот вводится документ, найденный в фондах Государственного архива Херсонской области, который отражает данный процесс. Основательная работа с фондами архива свидетельствует о его уникальности, так как ни одного аналогичного документа с тех пор не было обнаружено.

Ключевые слова: партийная чистка, старошведы, кандидат КП(б)У, архивный документ.

Die Verfasserin geht auf die dritte Säuberungsaktion in den Reihen der KP(B) der Ukraine ein und fokussiert ihren Blick auf die Kommunisten von Altschwedendorf. In die einschlägige Forschung wird ein in den Beständen des Staatsarchivs des Gebiets Cherson entdeckte Akte einbezogen, die Aufschluss über diesen Prozess gibt. Die gründliche Arbeit mit den Archivbeständen zeugt von deren Einmaligkeit, denn bislang konnte auf kein ähnliches Dokument zurückgegriffen werden.

Schlagwörter: Parteisäuberungen, Alt-Schweden, Kandidat der KP(B) der Ukraine, Archivakte.

The episode of the third purges in the ranks of the CP (b)U among Communists of the Gammalsvensky village in 1933 is highlighted. The document which is found in the collections of the State Archives of Kherson region and reflects this process is introduced to scientific use for the first time. Thorough work with archive funds demonstrates their uniqueness, as similar has not found yet.

The full text which concerns the staroshvedyv is shown. It helps to realize reasons and process of the expulsion from the party those people, who were so actively attracted to joining the ranks of KP(b)U few years earlier.

A small number of staroshvedyv deprived of their party membership is explained by their limited number in the ranks of the CP(B)U. The category, which was defined as excluded, was formulated as follows: «morally decayed, those who had dropped dignity of the party by his own unseemly behavior, those who had soiled the banner of the party».

Both candidates A.A. Utas and L.S. Utas were accused of frequent drinking bouts. It looks exaggeratedly, because in 1932–1933 years when this charges were appealed, were the years of hunger and deprivation. A.A. Utas was expelled from the party on the basis of his alcoholism, absence of his struggle with idlers and infringement of party activities. A guilt of Lydia Utas, according to minutes of the meeting, was more multifaceted. Witnesses, who pointed to misbehavior of candidate, were involved. Besides drinking, she was accused of stealing the cream, participation in a religious wedding, unfair performance of professional duties both as the head of a dairy farm, and in the field of Party work among women, ignorance a charter of the party and belonging to a family of the fist.

The document which was found in the State archive of Cherson region gives the author a reason to believe that the overall process for the USSR party purges took place in the group of the Communists in the Gammalsvenskby.

Keywords: party cleaning, staroshvedy, candidate of the CP(B)U, archival documents.

Шведська національна меншина, яка проживає на території України з 1782 р., неодноразово була предметом дослідження українських та закордонних істориків. Переважна більшість робіт стосується її дореволюційного періоду історії [1; 2; 9; 10; 14; 16]. За останні роки з'явилося декілька праць, присвячених шведам у роки перебування України у складі СРСР [6; 7; 8; 12; 15]. Усі дослідження ґрунтуються на матеріалах Державного архіву Херсонської області (ДАХО), який зосередив переважну більшість документів з історії шведської національної меншини.

У ході роботи із фондами ДАХО ми опрацювали низку документів, які стосуються радянського періоду історії старошведів¹. Дану низку умовно можна поділити за хронологією виникнення та за питаннями, вирішення яких поставили за мету. У документах відображено загальнополітичні процеси в СРСР. Більшість було створено у 1920-х роках. Це ділова документація, яка стосується збору продовольчої розкладки серед старошведів, встановлення радянської влади та створення органів влади у селі, впровадження головних напрямків сільського господарства та приохочення до них старошведів, національному питанню; а також це звіти, протоколи засідань різноманітних секцій с. Старошведського, загальних зборів селян та ін. [5].

¹ Старошведське – село, засноване у 1782 р. шведами-переселенцями з естонського о. Даго.

Документи, створені у 1930–1940-х рр. спорадичні. Переважна більшість – судові справи проти старошведів із обвинувачення у антирадянській пропаганді та агітації, шпіонажі, належності до фолькскойдче [4]. Під час роботи з фондами архіву нам пощастило знайти справу щодо чистки партії КП(б)У у Бериславському районі, на кількох сторінках якої фігурували старошведські комуністи. Це була третя чистка, яка проходила у 1933 році (перші дві – 1921 р. і 1929 р. – старошведів не зачепили, оскільки на той час вони були безпартійними). Поки що це єдиний змісту документ у ДАХО, який ми виявили. Вважаємо за необхідне навести повний текст, що стосується старошведів. За його допомогою можна дізнатися підстави та процедуру виключення з партії тих, кого кілька років тому так активно залучали до вступу у лави партії.

У 1931 р. у СРСР повернулись 300 шведів – частина тих, які виїхали двома роками раніше у Швецію². Ця подія мала важливе політичне значення для уряду СРСР, який надав їй події широкого розголосу, зробивши повчальний урок для інших бажуючих виїхати за межі країни [6, с. 82, 90; 13, с. 2]. Однією з умов повернення було обов'язкове входження реемігрантів до колгоспу. Таким чином, в 1931 р. у СРСР був створений перший у світі шведський колгосп. Разом із старошведами приїхали кілька представників компартії Швеції³, які мали слідкувати за будівництвом соціалізму в Старошведському [Там же, с. 101–103]. У селі був утворений колгосп, артіль ім. Шведкомпартії, партосередок, організація комсомолу. Деякі старошведи, які перед від'їздом до Швеції були безпартійними і пасивними до соціалістичного будівництва, стали членами КП(б)У. У 1932 р. на обліку партосередка Старошведського перебували 20 членів [Там же, с. 103]. Однак голод 1932–1933 рр. та еміграційні настрої старо-

² У 1929 р. усе населення Старошведського чисельністю 945 осіб виїхали у Швецію. Причинами виникнення рееміграційних настроїв вони називали «культурне занедбання»: неможливість вивчати рідну мову. Випадок від'їзду такої кількості людей із СРСР за кордон був небаченим. Скоріш за все, він став можливим для втілення завдяки міжнародному розголосу. У 1931 р. частина старошведів, які не змогли адаптуватися до нових кліматичних і господарських умов, повернулись в СРСР.

³ Секретарем партосередку і головою сільради став шведський комуніст Едвін Блюм. Хюго Лаунштейн (німецький політемігрант, член шведської компартії) поєднував посади голови хати/читальні та колгоспного коваля. Усього приїхали 11 шведських комуністів.

шведів, які знову почали вирувати серед населення під час голодних років, перервали процес соціалізму.

У 1933 р. розпочато новий етап взаємовідносин між старошведами і радянським керівництвом. У березні 1933 р. заарештували кілька селян за звинуваченням в організації еміграції, що офіційно звучало як «антирадянська пропаганда та агітація» згідно зі ст. 54–10 Кримінального кодексу СРСР [8, с. 181]. Під час слідства більшість старошведів потрапила у поле зору органів ДПУ. Серед них був голова сільської ради П. І. Кнутас та завідувача молочною фермою Л. С. Утас – член КП(б)У, які підписали лист про дозвіл на еміграцію [Там же, с. 182–183]. Обидва фігурують й у справі чистки КП(б)У Бериславського району.

Скоріш за все, через нечисленність шведів-членів КП(б)У із лав партії було виключено лише кілька осіб. Категорію, до якої віднесли виключених, характеризували таким чином: «морально розложивши-ся, роняющие своим неблагоприятным поведением достоинство партии, пачкающие знамя партии» [3, с. 110]. У документі відсутній протокол, який стосується долі П.І. Кнутаса. Тож невідомо, чи був він виключений із КП(б)У. Подібні висловлювання проти влади могли спричинити для нього тяжкі наслідки. Однак відомо таке. У 1937 р. його разом із п'ятьма іншими старошведами розстріляли на підставі звинувачення у шпionaжі, антирадянській пропаганді й агітації [8, с. 186–189].

Звинувачення у «частых пьянках» А. А. Утас та Л. С. Утас у 1932 – 1933 рр. голоду виглядають дещо перебільшеними. А. А. Утас виключили з партії через пияцтво, відсутність боротьби з ледарями та зрив заходів партії [3, с. 101]. Провина Лідії Утас, згідно з протоколом засідання, багатогранніша. Були залучені свідки, які вказували на негідну поведінку кандидатки. Крім пияцтва, її звинуватили у крадіжці сливков, участі у релігійному весіллі, несумлінному виконанні професійних обов'язків як на посаді голови молочної ферми, так і у партійній роботі серед жінок, незнанні уставу партії та приналежності до родини куркуля [3, с. 108, 110]. Постає питання: чому Лідію Утас не виключили з партії, з огляду на свідчення, які дали проти неї односельці під час слухань у справі емігрантів? [Там же, с. 183]. Ймовірно, що ці свідчення (звинувачення у зловживанні службовими обов'язками та використанні молочної сировини для своїх потреб) могли спрямувати подальшу увагу до кандидатки органів ДПУ.

Так чи інакше, «балласта партии» в особі старошведів КП(б)У позбулась. Частково чи повністю – висновок допоможе зробити по-

дальший пошук аналогічних справ. Знайдений документ надруковано вперше, пунктуація та орфографія збережені.

Личные дела коммунистов, исключенных из ВКП (б) во время чистки партии 1933 г.

«Дело Утас Андрея Андреевича артели Шведкомпартии Бериславский район с. Старошведское»

Кнутас Петро Иванович 35 лет, швед, работает председателем артели «Шведкомпартии» живет в с. Старошведском.

В основном с работой справляется, но имеет нездоровые антипартийные настроения, например: он и член партии Ляунстайн в присутствии колхоза говорили: «В Германии фашисты победили марксистов, если так, то можно надеяться, что и здесь в России в скором времени уничтожат коммунистов, так дальше жить невозможно, люди голодают, опухают, пока советской власти не было, так и люди были сыты. Такое дело как у нас в России было во Франции, тоже хотели устроить коммунизм, 30 лет дрались, а теперь бросили и живут по старому, имеют собственность».

Несмотря на то, что Кнутас говорил против эмиграции, по существу в списке, подписанном эмигрантами, Кнутас подписал. Сейчас он имеет связь со Швецией.

Выписка из протокола № 10 заседания Райкомиссии по чистке партии Бериславского района 22–24 октября 1933 г.

Утас А. А. кандидат партии с 1932 г. В КСМ состоял в 1929 г. был исключен за пьянку. В другой партии он не был. Из батраков, колхозник-бедняк. Бригадир I бригады артели «Шведкомпартии». В запасной армии был 2 года, в белой не был. Образование низшее, партвзыскания нет. В оппозиции и фракционной работе не участвовал. Партнагрузок нет.

Во время чистки выяснилось, что Утас будучи в полковой школе в 1929 г. напился пьяным, исключен был из комсомола, из школы был выпущен рядовым. Утас пьянствует: в августе месяце он напился пьяным на свадьбе 5 октября. Ему артель поручила продать в Бериславе продукцию и купить сбрую. Утас напился пьяным до беспамятства, приехал Старошведскую кооперацию и дебоширил. Его заперли в подвале кооперации.

В бригаде у Утаса систематический невыход на работу. 23 октября вместо 67 человек работало 19. Отстает сев, не налажено общественное питание, есть недоразумения с записями трудодней, с Утаса как бригадир никаких устраниений этих недочетов не принял.

Двоюродный брат и тетка были у белых, брат этот сейчас за границей. Саботирует привлечение к работе. До сих пор свою корову не пускает на работу.

Председатель Райкомиссии Утешев.

За срыв мероприятий партии и правительства, за отсутствие борьбы с лодырями, за пьянство из рядов партии исключить (останне підкреслено червоним олівцем – Т.К.).

Утас Лидия Семеновна. 21 октября 1933 г.

Кандидат партии, занимается частыми пьянками, валяясь в пьяном виде на глазах колхозников. Об этом знает председатель колхоза Кнутас, председатель сельсовета Краковский и секретарь партячейки Шурдук, но мер к ней не предпринимают. Утас Л. работая все время и сейчас сепараторщица выставляла встречный план молока здатчикам по несколько недель не делая анализа молока. Молоко разлагалось. После делая анализы получила малый % жирности, а молоко здатчиком говорила, что по жирности вы не донесли молоко, по плану количества пудов этим вызывала неудовольствие среди молокоздатчиков по поводу соввласти. Утас это делала сознательно, сама же крапа сливки(останне підкреслено червоним олівцем – Т.К.).

Выписка протокола №10 22–24 ноября 1933 г.

Утас Л. С. 1883 г.р., кандидат партии, в других партиях не была. Социальное положение – колхозница. Зав сепараторным пунктом. В Красной и белой армии не была. Образование среднее. Партивзысканий нет. В оппозиции и фракциях не участвовала. Партнагрузка – женорганизация ячейка – ничего не знает и ничего не делает.

Отец Утас имел 60 га земли, 5–6 лошадей, с/х инвентарь и пользовался наемной силой.

Утас в 1929 г. эмигровала в Швецию и вернулась в 1931 г.

Как женорг ячейки Утас никакой работы не проводит, не знает есть ли активность среди женщин. Всего имеет 34 трудодня.

В конце 1932 г. напилась пьяной до беспамятства, утерьяла юбку. 1932 г. в августе явилась пьяной на работу в сепараторный пункт. Начало сентября 1933 г. принимала участие в религиозной свадьбе, напилась до беспамятства, валялась на улице.

Работая в сепараторном пункте не знает своего плана по молоке, невовремя является на работу, не ведет табельного учета выполнения молоконалага отдельными здатчиками.

Благодаря отсутствию точного учета молокосдачи и несвоевременного проведения анализа жирности молока увеличили отдель-

ным колхозникам план сдачи, вызвав недовольство против молоко-налога. Все Утас подтвердила.

Ни на один из заданных политических вопросов по уставу партии и программы не ответила. Выступившие: Вебер – комсомолец указал, что у ее отца 60 га земли кроме того занимался рыболовством, имел 6 штук лошадей, наемную силу. Утас как кандидат на работе себя не оправдала.

Артунянц и Утас Иван – Утас Л. – дочь кулака, пробралась в партию никаких партнагрузок она не выполняет, а вместо этого занимается пьянством, дискредитируя партию. Утас – враг партии (підкреслено червоним олівцем – *Т.К.*). Шурдук – секретарь п/ячейки – Утас – дочь кулака, пьянствует: случай пьянки осенью 1932 г., август и ноябрь 1933. Предупреждали ее на парт собрании о последствиях, но не исправилась. Утас – балласт(підкреслено червоним олівцем – *Т.К.*) как социалистически чуждый элемент и морально разложившуюся, пачкающую своим поведением знамя партии из рядов партии исключено (підкреслено червоним олівцем – *Т.К.*). Утешев» [3, с. 99–109].

Таким чином, знайдений документ дає підстави стверджувати, що загальний для СРСР процес партійних чисток відбувався і в середовищі комуністів с. Старошведського. Незначну кількість старошведів, позбавлених партійного членства, можна пояснити початковим нечисленним представництвом їх в лавах КП(б)У.

Бібліографічні посилання

1. **Бобылева, С.** Социально-экономическое развитие населения Шведского колонистского округа и проблемы идентичности шведов власти [Текст] / С. И. Бобылева // *Вопр. герм. истории: сб. науч. труд. / отв. ред. С. И. Бобылева.* – Д.: Изд-во ДНУ, 2011. – С. 34–53.

2. **Бобылева, С.** Шведский колонистский округ [Текст] / С. Бобылева // *Этнические немцы России: исторический феномен «народа в пути»: мат. междунар. науч. конф. (Москва, 17–21 сент., 2008) / отв. ред. А. Герман.* – М., 2009. – С. 77–79.

3. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО) [Текст]. – Ф. П - 127, оп. 5, спр. 23. – Далі: ДАХО.

4. ДАХО [Текст]. – Ф. Р-4033, оп. 1, спр. 516; Ф. Р-4033, оп. 7, спр. 585; Ф. Р-4033, оп. 1, спр. 19; Ф. Р-4033, оп. 1, спр. 1120; Ф. Р-4033, оп. 9, спр. 85.

5. ДАХО [Текст]. – Ф. Р-1801, оп. 1, спр. 7; Ф. Р-1800, оп. 1, спр. 2; Ф. Р-2, оп. 1, спр. 102; Ф. Р-414, оп. 1, спр. 973; Ф. Р-1887, оп. 3, спр. 100; Ф. Р-12, оп. 2, спр. 12; Ф. Р-311, оп. 1, спр. 29; Ф. Р-311, оп. 1, спр.36; Ф. Р-311, оп. 1, спр. 5.

6. **Котлярчук, А.** «В кузнице Сталина»: шведские колонисты Украины в тоталитарных экспериментах XX века [Текст] / А. Котлярчук. – М., 2012. – 222 с.

7. **Кудрицька, Т.** «147 ar i frammande land. Livet i Gammalssvenskby». Спогади Андреаса Аннаса як джерело для вивчення історії шведівс. Старошведського [Текст] / Т. Кудрицька // Слов'ян. вісник: зб.наук.праць. Сер. «Історичні та політичні науки». – Вип. 17. – Рівне, 2014. – С. 40–47.

8. **Кудрицька, Т.** Українські шведи в роки сталінських репресій (1933–1937) [Текст] / Т. Кудрицька // Вопр. герм. истории: сб. науч. труд. / отв. ред. С. И. Бобылева. – Д.: Изд-во ДНУ, 2013. – С. 178–190.

9. **Малицька, Ю.** История шведских колонистов Юга Российской империи конца XVIII – XIX ст. в архивах Украины [Текст] / Ю. Малицька // Вопр. герм. истории: сб. науч. труд. / отв. ред. С. И. Бобылева. – Д.: Пороги, 2007. – С. 19–27.

10. **Малицька, Ю.** Акліматизація шведських мігрантів на Півдні Російської імперії [Текст] / Ю. Малицька // Грані. – 2010. – № 1. – С. 12–14.

11. **Малицька, Ю.** Діалектика шведсько-німецьких міжетнічних контактів Шведської колоністської округи / Ю. Малицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvmdu/Ist/2011_3_30/malitska.pdf. – Заг. з екрана.

12. **Сергійчук, В.** Земля, яка стала рідною. Зміївка [Текст] / В. Сергійчук, О. Данильченко // Нариси з історії Бериславщини. – Херсон, 2001. – Вип. 3. – С. 124–131.

13. Тільки радвлада й компартія – наші друзі. Шведські емігранти вернулися до Старошведська // Наддніпрянська Правда. – 21 січня 1930. – С. 2.

14. **Шрадер, Т.** Очерки жизни шведских колонистов в России (XIX в.) [Текст] / Т. Шрадер // Скандинавские чтения 2006 года: этнографические и культурно-исторические аспекты. – СПб., 2008. – С. 229–253.

15. **Gaunt, D.** Swedes of Ukrainaas «Volksdeutsche» – the Experience of World WarII [Text] / D. Gaunt // Вопросы германской истории: [сб. науч. труд.] / отв. ред. С. И. Бобылева. – Д.: Пороги, 2007. – С. 239–250.

16. **Hedman, J.** Gammalsvensk by. The truestory of the Swedish settlement inUkraine [Text] / J. Hedman. – Stockholm, 2005.

Надійшла до редколегії 18.01.2016